

ALOHIDA EHTIYOJLI BOLALAR HAYOTIDA MUVOZANATLI TARBIYANING AHAMIYATI

Sharipov Mirjalol Jamoladdin o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Maxsus pedagogika: logopediya yo'nalishi

3-bosqich talabasi

shakharipovmirjalol@gmail.com

Matkarimova Intizor Zafar qizi

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Oligofrenopedagogika yo'nalishi 1-bosqich talabasi

matkfrimovaintizor16@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada alohida ehtiyojli bolalar hayotida muvozanatli tarbiyaning o'рни va ahamiyati ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Muallif muvozanatli tarbiya tushunchasini haddan tashqari himoyalalanish va ortiqcha talabchanlik o'rtasidagi oltin o'rtalik sifatida izohlaydi. Shuningdek, O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar tajribasi asosida muvozanatli tarbiyaning psixologik, ijtimoiy va intellektual jihatlari yoritilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, muvozanatli tarbiya bolaning mustaqilligi, mas'uliyati va irodaviy sifatlarini rivojlantirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Аннотация: В данной статье рассматривается значение сбалансированного воспитания в жизни детей с особыми образовательными потребностями с научно-педагогической точки зрения. Автор определяет понятие сбалансированного воспитания как «золотую середину» между чрезмерной опекой и излишней требовательностью. На основе опыта Узбекистана и зарубежных стран анализируются психологические, социальные и интеллектуальные аспекты

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-10

воспитания. Результаты исследования показывают, что сбалансированное воспитание является ключевым фактором в формировании самостоятельности, ответственности и волевых качеств ребенка.

Annotation: This article explores the role and importance of balanced upbringing in the lives of children with special educational needs from a scientific and pedagogical perspective. The author defines balanced upbringing as the “golden mean” between overprotection and excessive strictness. Based on the experiences of Uzbekistan and foreign countries, the article highlights the psychological, social, and intellectual aspects of such upbringing. The findings indicate that balanced upbringing plays a crucial role in developing children’s independence, responsibility, and willpower.

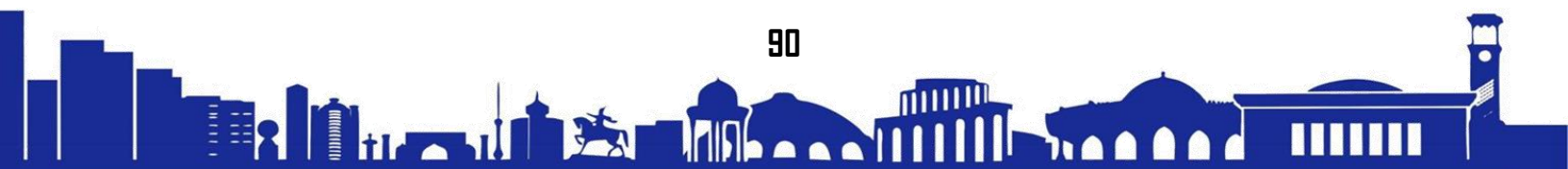
Kalit so‘zlar: muvozanatli tarbiya, alohida ehtiyojli bola, inkluziv ta’lim, psixologik rivojlanish, ota-ona, pedagogika, ijtimoiy moslashuv.

Ключевые слова: сбалансированное воспитание, дети с особыми потребностями, инклюзивное образование, психологическое развитие, родители, педагогика, социальная адаптация.

Keywords: balanced upbringing, children with special needs, inclusive education, psychological development, parents, pedagogy, social integration.

KIRISH

Bugungi kunda jamiyatimizda nafaqat jamiyatimizda butun dunyoda ta’lim va tarbiya tushunchalari bir butun bo’lishi kerakligi ilmiy-amaliy jihatdan o’z tasdig’ini topmoqda. Ayniqsa, alohida ehtiyojli bolalarga ta’lim berish jarayonidagi har qanday tarbiya juda muhim hisoblanadi. Chunki bizning asosiy maqsadimiz alohida ehtiyojli bolalarni jamiyatga moslashtirish, o’z o’rini topishga, kasbiy faoliyatga yo’naltirishga ko’maklashish ekan bu jarayonda biz berayotgan tarbiya yuqorida sanalgan maqsadlarni amalga oshirishda fundamental asos vazifasini o’taydi. Bu haqida sharq ulamolarimizdan imom Bayzoviy quyidagicha ta’riflaydi: “Tarbiya bir narsani asta-sekin kamoliga etkazishdir”. Shunday ekan ta’lim bilan birga olib borilgan maqsadli tarbiya kamolotning asosini tashkil qiladi. Alohida ehtiyojli bolalarning tarbiyasida biz ko‘pincha noto‘g‘ri

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-10

yondashuvlarga yo‘l qo‘yamiz. Ba‘zan ularni ortiqcha erkalatamiz, ba‘zan esa haddan tashqari talabchanlik bilan ularga bosim o‘tkazamiz. Natijada bola mustaqillik, ijtimoiy moslashuv va irodaviy sifatlarni yetarlicha shakllantira olmaydi. Psixolog olimlar, jumladan, rus tadqiqotchilari V. V. Lebedinskiy va L. S. Vigotskiylar o‘z asarlarida shuni ta‘kidlaydiki, alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlashda tarbiyaviy muvozanat — ularning tabiiy rivojlanish zanjirini uzmaslik, balki uni to‘ldirishdir. Bu degani, bolaga ortiqcha yordam emas, balki mustaqil faoliyat imkoniyatlarini yaratish lozim.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, alohida ehtiyojli bolalarga ega oilalarda tarbiya uslublari odatda ikki ekstremaga — haddan tashqari himoyalangan yoki haddan tashqari talabchanlikka moyildir. Haddan tashqari himoyalangan muhitda bola “issiqxona” sharoitida o‘sadi: unga ortiqcha g‘amxo‘rlik qilinadi, barcha muammolardan himoya etiladi, bu esa mustaqillikni cheklaydi. Haddan tashqari talabchan oilalarda esa bola doimiy bosim ostida bo‘ladi, unga qo‘yilayotgan talablar ota-onaning orzulari asosida belgilanadi. Bunday yondashuvlar bolaning shaxsiy rivojlanishini, o‘z-o‘zini qadrlashini pasaytiradi. Muvozanatli tarbiya esa aynan shu ikki ekstremaning o‘rtasida turadi. U bolaning ehtiyojlarini e‘tiborga olgan holda, mehribonlik bilan qat‘iylikni uyg‘unlashtiradi. Ota-onalar bolaga kerakli hollarda yordam beradi, ammo har bir vazifani uning o‘zi bajara olishiga undaydi.¹ Bu yondashuvni L. Kolberg, E. Erikson va M. Montessori kabi jahon pedagoglari ham qo‘llab-quvvatlagan. Montessori pedagogikasi, xususan, “**mustaqillikka yo‘naltirilgan erkinlik**” tamoyiliga asoslanib, muvozanatli tarbiyaning eng samarali namunasi hisoblanadi.²

Bolaligidan tashqi, ichki, biologik yoki ijtimoiy omillar natijasida biron bir nuqson bilan tashxislangan bolalarning tarbiyasiga biz noto‘g‘ri yondashuvlar bilan yondashyotganimizni, ularni katta bo‘lib jamiyatning qaynoq qatlamiga qadam qo‘yayotganiga ko‘rishimiz mumkin bo‘ladi. Tadqiqotlarga to‘xtaladigan bo‘lsak, bolalar va ota-onalar muammolari bo‘yicha psixologik maslahat mijozlarining 176 oilasini o‘rganishga asoslanib, ushbu oilalarda qo‘llaniladigan ota-onalarning asosiy uslublari haddan tashqari himoyalangan va haddan tashqari talabchanlik ekanligi ko‘rsatildi. Haddan tashqari himoyalangan oilalarda bolaning hayoti odatda "issiqxona" muhitida o‘tishi bilan

¹ https://www.marxists.org/archive/vygotsky/works/1929/defectology/index.htm?utm_source=

² <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC6161506/>

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-10

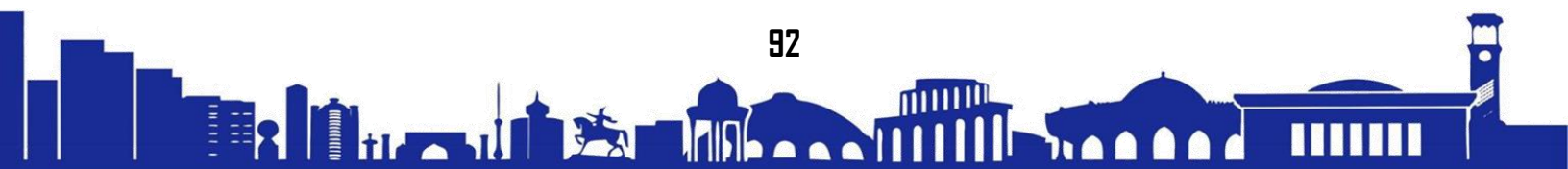
tavsiflanishi mumkin - ular ortib borayotgan sevgi, g'amxo'rlik va e'tibor bilan o'ralgan; ota-onalar ularni qiyinchilik va xavf-xatarlardan iloji boricha himoya qilishga intiladi va har doim o'z harakatlari va maslahatlari bilan yordam berishga tayyor, bu esa ishtiyoq bilan qabul qilinadi. . Ota-onalari haddan tashqari talabchan oilalarda bolaning yashash sharoitlari boshqacha. Bu erda bola otaonalarning doimiy ravishda ortib borayotgan talablari ostida ulg'ayadi, ularning fikricha, bolaning jamiyatdagi muvaffaqiyatli hayoti uchun muhim bo'lgan va bolaning o'zi uchun emas, birinchi navbatda ular uchun orzu qilingan ma'lum shaxsiy fazilatlarni rivojlantirishga qaratilgan.

ASOSIY QISM

Muvozanatli tarbiya uslubi haddan tashqari himoyalangan tarbiyaga o'xshaydi, chunki u ma'lum darajada g'amxo'rlikni ham o'z ichiga oladi, lekin haddan tashqari himoyalangan ota-onadan farqli o'laroq, bolalarda mustaqillikni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Ota-onalar farzandlarini ularning yordamisiz vazifalarni bajarishga maqsadli ravishda o'rgatishadi.

Alohida ehtiyojli bolalar tarbiyasida muvozanatni saqlash juda katta ahamiyatga ega. Chunki noto'g'ri tarbiyaviy yondashuv – haddan tashqari erkalatish yoki ortiqcha talabchanlik – bolaning shaxsiy rivojlanishida turli qiyinchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin. Muvozanatli tarbiya esa bolaning psixologik, ijtimoiy va intellektual rivojlanishini uyg'unlashtiradi hamda uning jamiyatga moslashuvini osonlashtiradi. Yevropa va AQSh tajribalarida muvozanatli tarbiya ko'proq inkluziv ta'lim va jamiyatga integratsiya orqali ta'minlanmoqda. Masalan, **“Circle of Friends”** metodikasi bolaning ijtimoiy qo'llab-quvvatlanishini kuchaytirishda keng qo'llanadi. Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar, jumladan sun'iy intellekt va robotika sohasidagi innovatsiyalar ham alohida ehtiyojli bolalar ta'limida samarali natijalar bermoqda. So'nggi yillarda O'zbekistonda inkluziv ta'lim va alohida ehtiyojli bolalarni qo'llab-quvvatlash masalalariga katta e'tibor qaratilmoqda. Davlat dasturlari, yangi qonunchilik hujjatlari va xalqaro hamkorlik loyihalari bu sohada sezilarli o'zgarishlarga zamin yaratmoqda.

Muvozanatli tarbiya jarayonida bir qator muammolar mavjud. Avvalo, moddiy-texnik baza va resurslar yetishmovchiligi sezilmoqda. Maxsus vositalar, o'quv materiallari va

moslashtirilgan sinf xonalari yetarli emas. Shuningdek, malakali mutaxassislar, ya'ni logopedlar, defektologlar va klinik psixologlar soni cheklangan. Jamiyatda ba'zan nogiron bolalarga nisbatan stereotip va noto'g'ri qarashlarning mavjudligi ham ularning ijtimoiy integratsiyasini qiyinlashtiradi. Ota-onalarning ma'lumot darajasi ham muhim masala hisoblanadi. Ba'zi hollarda ular tarbiya jarayonida muvozanatni saqlash o'rniga ortiqcha erkalatishga yoki bolani ortiqcha qattiqqo'llik bilan tarbiyalashga moyil bo'lishadi. Bu esa bolaning shaxsiy rivojlanishida salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Bunday tarbiya jarayonida:

Jismoniy rivojlanish	bolaning sog'lom turmush tarzini qo'llab-quvvatlash, maxsus mashqlar va rehabilitatsiya tadbirlari orqali rivojlantiriladi.
Psixologik rivojlanish	mehribonlik, tushunish va sabr bilan qo'llab-quvvatlash orqali bolaning o'ziga bo'lgan ishonchi shakllantiriladi
Ijtimoiy rivojlanish	tengdoshlari bilan muloqot qilish, jamoaga qo'shilish, ijtimoiy ko'nikmalarni o'rganish orqali amalga oshadi.
Axloqiy va intellektual rivojlanish	bilim olish, mehnatga jalb etish, mustaqillikka o'rgatish orqali boyitiladi.

Muvozanatli tarbiya natijasida alohida ehtiyojli bolalarda:

- mustaqillik,
- mas'uliyat,
- irodaviy sifatlar,
- o'ziga va atrofdagilarga ishonch shakllanadi.

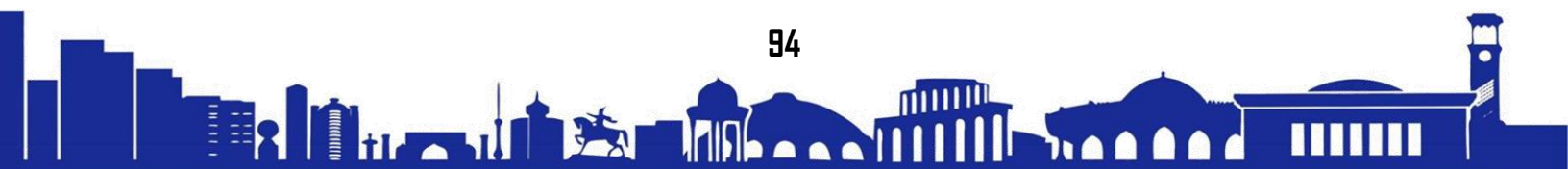

XULOSA

Muvozanatli tarbiyani samarali amalga oshirish uchun bir qator chora-tadbirlar zarur. Avvalo, individual ta'lim rejalarini keng joriy etish va pedagoglar hamda mutaxassislar o'rtasida uzviy hamkorlikni kuchaytirish lozim. Pedagoglarning malakasini oshirish, zamonaviy metodikalarni o'rgatish va ularga texnologik vositalardan foydalanish imkoniyatini yaratish zarur. Jamiyatda inkluziya madaniyatini rivojlantirish, ota-onalarni muntazam treninglar orqali xabardor qilish va ularni tarbiya jarayoniga faol jalb etish ham muhimdir. Shuningdek, davlat darajasida huquqiy kafolatlar mustahkamlanishi, moliyaviy resurslar kengaytirilishi va monitoring tizimlari yo'lga qo'yilishi kerak. Bunda xalqaro tajribalarni o'rganish va mahalliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyatga ega. Alohida ehtiyojli bolalar hayotida muvozanatli tarbiya ularning barkamol shaxs sifatida shakllanishi, jamiyatga qo'shilishi va o'z qadr-qimmatini anglab yetishi uchun asosiy omil hisoblanadi. Bu jarayon jismoniy, psixologik, intellektual, ijtimoiy va axloqiy rivojlanishning uyg'unligini ta'minlash orqali amalga oshiriladi. Jahon tajribasi va O'zbekiston amaliyoti shuni ko'rsatadiki, to'g'ri yondashuv, resurslar va siyosiy qo'llab-quvvatlash mavjud bo'lsa, alohida ehtiyojli bolalar ham jamiyatning faol va teng huquqli a'zolari bo'lib shakllanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullayeva G. S. (2022). *Maxsus ta'lim jarayonida alohida ehtiyojli bolalar bilan ishlashning psixologik xususiyatlari*. Toshkent: "Fan va taraqqiyot" jurnali.
2. A'zamxodjayeva S. A. (2021). *O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limni rivojlantirish yo'nalishlari*. Toshkent: "Pedagogika" ilmiy jurnali.
3. Fayziyeva U. Yo. (2023). *Maxsus pedagogika asoslari*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
4. Fayziyeva U. Yo., Abduazizova Sh. (2023). *Inklyuziv ta'limda maxsus ehtiyojli bolalarni o'qitishning samarali metodlari*. "O'zbekiston pedagogik yangiliklari" jurnali.
5. Nazarova N. N. (2010). *Integratsiyalashgan (inklyuziv) ta'lim*. "Pedagogika" jurnali, №1, 77–87-betlar.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2024 SJIF 2024 = 5.073 Volume-3, Issue-10

6. R. Sh. Shomaxmudova (2011). *Maxsus va inklyuziv ta'lim: xalqaro va milliy tajribalar*. Toshkent: O'quv-uslubiy qo'llanma.
7. Tursunova M. Sh. (2022). *Alohida ehtiyojli bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashda muvozanatli tarbiyaning o'rni*. "Ijtimoiy ta'lim va innovatsiyalar" jurnali.
8. Umarova S. M. (2022). *Nogironligi bo'lgan bolalarni umumta'lim tizimiga integratsiyalash va inklyuziv ta'limning amaliy asoslari*. "Fan va texnologiyalar" jurnali.

